

Այս բնական եղանակով պատճառներուն, եւ փիլիսոփայական սկզբունքներու վրայ յենալով՝ ցուցնելու կ'աշխատի, թէ չի կրնար քաղաքացաշխութիւնը զինք հասարակաց պաշտօններէն զբիւլ. Որովհետեւ — կ'ըսէ ի մէջ այլոց — եթէ քաղքին յառաջ բերած եղբակալութիւնն ունենար իր ոյժը, պէտք է որ ունենայ ուրիշներուն նկատմամբ ալ, որ քաղքին պարտական են: Եւ սակայն անոնք զրկուած չեն հրատարակուիլ հասարակաց պաշտօններէն: Որ բանն որ մեկուն արգելալ է, մեկային ալ արգելալ է: Անոնք ալ այնպէս համարուելու են հասարակութեան առջեւ, ինչպէս Զաքարեան գերդաստանը: Եւ ամենէն ցաւալին ան է, որ անոնք իրենց պահանջներէն, դաշնագրու թեմամբ արժեցուցին. իսկ մեր գերդաստանն իր դատախազութեան ընթացքը ինդրոյն որոշմանն կը սպասէ: Արդ՝ հաւատարկութեան սկզբան համեմատ, թէ մենք ու թէ անոնք, հասարակաց պաշտօն վարել չկարենալով՝ ինդիրն ի կտակ կը մնայ: Երբ մենք իրենք պարտաւոր, հասարակաց պաշտամունքէն կը զրկուինք, — իրենք՝ իրենք պարտական, ինչպէս պիտի կարենան այն պաշտօններուն հասնել: — Աս է զոր կը պահանջենք: — Հասարակութեան պարտական եղողը՝ նուազ իրաւունքով կրնայ պաշտօն վարել՝ քան մենք: Թէպէտ հասարակութիւնն ստոր նկատմամբ այն եղբակցութեան եկաւ՝ թէ «Բոյորովին տարբեր բան է իրական պարտականներուն դատաւանդին կերպը՝ Զաքարեան գերդաստանին պահանջէն: Ասիկայ ժողով տարբերութեան վրայ ըլլալով՝ մշտնջենաւ որ իրաւունք կը կացուցանէ», — Սակայն, մեզի կ'երեւայ, որ այս որոշման ձեռք չենք կրնար հասկընալ, թէ պարտական անքի իրաւունք ունենալ պաշտօն վարելու, քան թէ պարտաւորը: Հապա միայն թէ հասարակութիւնը՝ պարտապանին պարտքն իրաւանց կարճ ձամբով կրնայ ձեռք բերել...

Ասոնք այսպէս ըլլալով՝ հարկ է որ հասարակութեան առջեւ յայտնենք թէ քաղաքացաշխութեան մեծագոյն մասն, եւ յանուանէ հարկաւոր ժողովին անդամները՝ հասարակութեան պարտական են: — Ասոր նկատմամբ վկայ կը կոչենք հայուականները: Եւ կը խնդրենք, որ մեր ներկայ յայտարարութեանը վրայ, հասարակութիւնն իր որոշումն ընելով՝ զանիկայ պաշտօնապէս մէջ հաղորդէ, որ անոր համեմատ մենք ալ՝ ի սուսագոյն զիպուածի, մեր ինդիրը վերին կառավարութեան առջեւ

դնել եւ հոն մեր վերաց ու ցաւն սպեղանիք մը գտնել կարենանք:

Աս էր Զաքարեան գերդաստանին վերջին յարձակումը: — Ասոր վրայ գերդաստանն ալ քաղաք ալ ձանձրացան փուռ պատերազմէն, մանաւանդ որ գերդաստանին ծերագոյններն ու ծերակուտին հին անդամները վախճանեցան: — Քաղաքն ուղիւղ չուղիւղ հաւանեցաւ, որ Զաքարեան գերդաստանին ձեռքը մնան այն աղուականի երկիրները զորոնք քաղքէն դուրս Բոստու Բարդ բուռած տեղն ունին: Բայց քաղքին մէջ նոր գետին ու տուն պիտի չգնէր ու չունենար:

Երբ մարդիկ փոխուեցան, փոխուեցան նաեւ գաղափարներն, ու ամէն բան խաղաղացաւ: Թշնամութեան ոգիները կամաց կամաց նուազեցան ու հետզհետէ բոլորովին դադարեցան:

(Հարաւստիքի)

ՅՐԳՆ. ԱՍԾԾԻ

Ս Ա Տ Ե Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Վ Ս Ն

Մ. Ա. ՄԵՏԵՆ ԼԻՆԿԱՎՈՐՈՒԹԻՒՆԻ ի վերայ համեմատական համաձայնութեան հայերէն լեզուի: (Recherches sur la Syntaxe comparée de l'Arménien, par M. A. Meillet. Paris, Imprimerie nationale 1898.)

Գաղղիացի Հայագէտն Մ. Ա. ՄԵՏԵՆ, որ այսօր ըստ բաւականի ծանօթ է ազգիս՝ իրեն գիտնական ոճով ուսումնասիրող հայերէնի, աշակերտած Հ. Թակորոս Ա. Տաշեան, վերջին ժամանակներս այս կարգի շեռագրութիւն մը հրատարակած էր Պարիսի Լեզուաբանական Գիտությունների Գործընկերության 1-ին համագումարում: Գործընկերության 1-ին համագումարում մէջ զոր հիմար առանձին տեսքով ալ կ'ընծայէ մասնագիտաց: Ձինք զգալիցներդն են՝ զարբեր հայերէնի Վիմորոշ յօդերը (articles personnels) եւ ասոնց յառաջ բերած դաս դաս բառերը. կամ թէ բանք՝ հայերէնի Վիմորոշ բառերը՝ կանոնաւոր կաղմութեամբ, զորոնք ընդարձակ տաւալով գտած եւ առանձին ջանքով միտք առած էր իւր դասագրքէն՝ գերականութեան հայկական լեզուի. (վերջին տպ. 1885, երես 288—332 եւ այլուր) Կ'ըսէ թէ օգտուել է նաեւ Ստ. Մարկսանցի Գրաբանական Գիտությունների Գործընկերության 2-ին համագումարում:

«Mémoires de la Société de linguistique de Paris. Tome X. p. 241—282.

«Վերջ. Զարբերած — գերակ. etc. édition revue par Ա. Տաշեան, Vienne 1885. Մարկսանց — Գրաբանական համաձայնութիւն. Tiflis 1892.

Ստ. Մարկսանց, որ հայերէն քերականութեան

ստիպուած էին (օտարալեզու) բնագրին անորոշ թողուցածը հայերէնի մէջ տրոշել, այսինքն՝ հայերէնի մէջ կարելի էր անորոշ թողուլ:

Ի մէջ բերուած հայերէն օրինակներուն ուղղագրութիւնը նախնեաց ձեռագիրներունն է, ին, էին, էին, լինին, իստի, Արեւոտ, եւն:

Երնթացս Գաղղիացին ստէպ կը մտնէ նաեւ լեզուագիտական հետազոտութեանց այսինքն այլեւայլ հին եւ հնագոյն լեզուաց հետ համեմատութեանց մէջ, որոնք մերոնց դեռ շատ օտար ծնացած են:

Ուրախ ենք որ մեր լեզուին այս եական մասին՝ գոնէ օտարագրի մը հմտութեամբ կ'աւանդէ ուղիղը, ուր որ, հարկ է դժբախտաբար ըսել՝ թէ մեր քով դեռ վերական ըմբռնմանց մէջ կը խաբախուի: Քերականն օտար լեզուի օրինացն յեցած՝ կ'աւանդէ ապահովութեամբ՝ թէ ն է հայերէնի որոշիչ (միակ) յօդը, եւ ըստ այնմ կը դատէ անով կազմուածներուն գործածութիւնը. — հայկաբանն անտարբեր ամենեւին՝ շատ բնական եւ անխալ կը գտնէ զոր օր. սա խօսքը՝ օրին է այն որ ի ձեռքի բուժ է. եւ ըստ այսմ ալ կը շարադրէ, կը կարգայ առանց բնաւ հարթելոյ՝ Աշխարհս անցանէ եւ ցանկութիւն նշու. որ թէ քննես կը գտնես նոյն՝ Ոսկան վարդապետն մը աւելցուած. եւ կը ստուգուի այն դիտողութիւնը՝ թէ նախնեաց գրուածոցը վրայ շատ անգամ բառի մը միայն տալեւում՝ բաւական է անհարապատութիւնը մատնելու: — Բայց թողունք մեր պերճ գրաբարն որ այսօր ազգին աչքէն ընկած մըն է:

Այս անգիտութեան արդիւնքն եղած է այս օրս աշխարհագրական կրած մէկ գլխաւոր խանգարումը: Ժամանակ մ'որ, մինչեւ մօտ տարիներ, մեր գրագէտներուն անտօլոր ծնացած էր ք յօդ կամ այդ, եւ օտար լեզուաց ազդեցութեամբ միշտ կը գրուէր այդի տեղ այն, զոր ժողովրդեանն բնական անարատ լեզուն կը յանդիմանէր, այսօր յանկաթն ընդգիմանց կողմն ընկանք, որ է դայի այժմու գեղճ գործածութիւնը՝ փոխանակ նուի կամ նաեւ «ի». որով դարձեալ կը գատապարտուինք մեր ժողովրդաց եւ մանաւանդ գաւառացւոց՝ բուն հայերէնի օրինաց ուղիղ խառնածքէն: Այսպէս արդի գրութեանց մէջ յօսածսանք, ընդհանրացած եւ սովորական եղած կը տեսնենք Այդ, այդդէն:

այդդէն եւն. փոխանակ այն, այնդէն, կամ այն եւն, այն տեղերն՝ ուր բնաւ երբեք ներելի չէ դ. եւ որ այնչափ անհեղեղ կը հնչէ հայագիտաց՝ Այդ օրը, այդ ժամանակ, այդ էրկիւն. որ արգարեւ դարերով անլուր էր, եւ այսօր իրբեւ լեզուի զարդ եւ գեղեցկութիւն մուծուած է զմայլմամբ: — Այս մասին կ'երեւայ թէ աւելի կ'արգարանան Կաւկասիքը, որոնց ի բնէ սովորականն եղած էր դո, այդ՝ համեմատութեամբ քան նո, այն եւն:

Եթէ այս՝ յօդի առաջին զեղծումն համարենք, ասիկէ պակաս չէ երկրորդն որ նոր ատեններն սկսաւ՝ որոշիչ յօդի գեղեցկամբ որոշեալ սեռականն անորոշ ձեւով թողուլ՝ — Կաւկասեանց հետեւութեամբ. Յօդի վրայ, յօդի տեղեւորք, էիննէ դրէն. որ գրաբարի եւ աշխարհագրարի հաւասարապէս հակառակ է, որ ըսել է հայերէնի, որն որ կը պահանջէ՝ Ցածկն, Ցածկն, էիննէ: — Կաւկասեանք յայսմ մասին լեզուով չեն ցուցներ եւ ուրիշ են, ըստ որում իրենց հայերէնն որոշեալ սեռական չունի ամենեւին. այլ որ եւ սեռականի ն գիրն որ դպչի՝ անմիջապէս կ'ըլլայ սրական կամ հայական. եւ ստիպուած են որոշեալն ու անորոշն անզանազան թողուլ՝ ըսել բանտ մտաւ երկու հօգի պայմանելու համար, այսինքն սպաննելուն համար, աւտի եւ է դո — գրաւ, դրաւ — զմա եւ զգա. եւ մէկ խօսքով՝ Կաւկասեանց համար հոս ն յօդ չէ, այլ լոկ հոլովակերտ:

Եթէ ներեալ է յօդի երրորդ զեղծում եւ սխալ մ'ալ յիշել, այն է՝ սեռականին տաւանի կերպարանք տալ եւ ըսել, Զօրապետին հրաման մ'եկաւ. Հեղինակին ուրիշ երկ մը ծանօթ չէ. որ կ'ուզէ ըսել՝ Զօրապետին մէկ հրամանն եկաւ. Հեղինակին ուրիշ մէկ երկը (մեզի) ծանօթ չէ: — Յայտնի է թէ այսպիսի կամայական արուեստականութիւններով ինչպիսի կը տուժի խօսքին իմաստը:

Մենք այստեղ դիտեցինք միայն հայերէն յօդերուն նկատմամբ քանի մը բան, բայց ի ուրիշ դիտուելիքներէն: Բայց գրեւոր դիտուելիք այս կ'երեւայ թէ արդի գրողներուն դիտումն է՝ ոչ գրաբարի եւ ոչ աշխարհագրարի հետ խորհրդակցելը, որ միայն արժող հեղինակութիւնք են, այլ ներկայ տիրող անիշխանութեան միջոցն յօգուտ գործածելով՝ իւրաքանչիւր ըստ հաճոյս ձեւել լեզուն: Զարմանք չէ որ այսօրւան գրուածներէն դատելով՝ մեր աշխարհաբարն ոչ որոշ հոլովմունք ունի եւ ոչ հաստատ խոնարհմունք եւ ոչ կանոնաւոր քերականական

Համաձայնութիւն. — որ թերեւս մեր ազգին սեպհական առանձնաշնորհութիւններէն մէկն է՝ ԺԲ. դարու վերջը:

ՅԱՐԻ ԵՐԱՅԻ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԷՐ

137. Դ. Ա. ԷՅՈՒԷ, — Сводная Петра Великого съ Архива...
— Կ. Ս. Նոյնս — Պետրոս Մեծին յարաբրութիւնները Հայ ազգին նստ: Արժանաբարութիւնը: Պետերբուրգ, 1898. Մծ 8⁰ էջ XVI+CXLI+512:
138. THE AMERICAN JOURNAL OF THEOLOGY.
Vol. II, July 1898, Number 3. էջ 705-7. CATERGIAN. Die Liturgie bei den Armeniern. Fünfzehn Texte und Untersuchungen. Herausgegeben von P. J. Dashian.
139. АЖАНШЕВЪ, Братская Помощь пострадавшимъ въ Турніи Армянамъ.
— Գր. Հաննան — Շիրաջական օգնութիւն. Բ. տպագր. (պատկերազարդ) Մոսկու 1898. Մծ 8⁰ էջ A-V+LXXXII+624-6+274:
140. PATRUBANY L. v. — Sprachwissenschaftliche Abhandlungen, Bd. I, Heft 10.
141. BASMADJIAN K. J. — A propos des deux sceaux héteén. էջ 5. 1898.
142. N. HATCHÉRIER. — Le fonctionnement de l'assurance en Turquie, Paris 1898. Extrait de la Revue internationale des Assurances. էջ 207-282 և 383-431.

137. Կ. Ս. Նոյնս: Պետրոս Մեծին յարաբրութիւնները Հայ ազգին նստ: Բազմաթիւ տարեաց բնութեան աշխատութեան արդիւնք. Պր. Կ. Նոյնս վերջերս Տրապարակ Հանած է այս՝ կրճաճք բեւէ իւր տեսակին մէջ միակ գործն, որ յիշաւի գլուխ գործող մըն է եւ շատ կարեւոր աղբիւր է թիւնեւտասներորդ դարուն վերջին քառորդին եւ ութեւտասներորդ դարուն առաջին կիսուն Հայկական պատմութեան Համար: Ամբողջ գործն, որ երկու զխաւոր մասանց կը բաժնուի՝ կը բաղկանայ 150+512 մեծագիր էջերէ, ապիւն թղթի վրայ եւ շատ ընտիր տպագրութիւնով: Առաջին մասն՝ ամբողջ ուսերեն՝ առաջնորդող մըն է այս արձանագրութեանց լաբիւրիւթիւնն մէջ. իսկ երրորդ մասն է որ կը բաղկանայ այս վերջիններս՝ որ իբր 305 թուով՝ նոյնիսկ յօդուածներու մէջ գեանդուած են, տեղ տեղ շատ Հետաքրքիր ստորագրութիւններով: Այս մասին կը յաջորդեն Շահ Աբասին պատեղողմիւնուն առթիւ Հայոց կրածներուն պատմութիւնն, որ թարգմանութիւն է Փիլիպպոս Բ. ին Հրամանաւ Հայաստան զիկուած Աբգոստիանին կրճատներէն լուսխաններէն լեզուա գրուած բնագրէն, եւ Abbé St. Martinին նամակը, գրեալ առ Աղբ. Հուրթով: Յաջորդում կը ներկայացունենք մեր յարգելի ընթերցողը Պր. Լ. Մանթանի՝ այս գրքին վրայ գրած մասնախաւսակաճը, զոր հրատարակած է Մոսկուայի «Ռուս. Վեդ.»

նշանաւոր լրագիրը. եւ որուն Հայերէն թարգմանութիւնը պարտական ենք Պր. Պետրոս Չաքաբանին, որուն Հոս հրապարակաւ մեր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք:

«Ինչպէս յայտնի է Պետրոս Մեծին իր արեւելեան քաղաքականութեան մէջ՝ ձգտում էր ոչ միայն քաղաքական այլ եւ հոլաւոր-մարտադրական (cultur-humanisme) նպատակներին: Մուսուլմաններին (Պարսից) լծի տակ ապրող քրիստոնեայ ազգութիւններին ազատումը նրա ուխտեալ իղձն էր, «Ստատուծից օրհնած մի գործ» (տես Սոյովեռով «Ռուսաստ. պատմութիւնը», 5. VI էր. 79, Պետրոս Մեծի Նամակը Վախթանգին), Պետրոս Մեծը լաւ Հասկանում էր՝ թէ ինչ օգուտներ կարելի է ստանալ այն բարոյական կապերից, որ կապում էր Մուսուլման Արեւելքը քրիստոնեայ ժողովրդները Ռուսաստանի հետ: Ռուսաստանի մեծ վերանորոգիչ յարաբրութիւնը Հայ ազգի հետ՝ սերտ կապ ունի իր ձեռնարկած Պարսից արշաւանքի հետ (1722 թ.): Հայերէն վերաբերեալ Պետրոս Մեծը, ինչպէս պրեւում է Եղեանի հրապարակած գոհումներէն, հետեւում էր՝ Համաձայն իր Արեւելեան ընդհանուր քաղաքականութեան այս նպատակներին: Հայերի մըջոյ՝ զարգացնել Ռուս. եւ Պարսկ. միջին առեւտրական յարաբրութիւնները, Պարսկաստանից նուաճած երկիրներէն բնակեցումը Հայերով, եւ վերջապէս Հայերի պաշտումը այն Մուսուլմաններին ինչ (տես Ներածման LXXXI էրեսը): Սրա վերաբերեալ բազմաթիւ գոհումներուն (ընդ ամենը 305 Nr. Nr.) որ լայն են սփռում Պետրոս Մեծի նպատակներին եւ ձգտումներին վրայ, եւ որ ապիւն են Պարսից արշաւանքի ժամանակաց շատ երեսնայթերի (Փախտ) առանձին նշանակութիւնն, քաղաւած են Պր. Եղեանի ձեռքով մի քանի թէ ուսն են թէ արաստաճմանի դիւաններէր. Մոսկուայի զիւստի եւ Պետերբուրգի արտաքին գործերի պաշտօնէւթեան դիւաններէր, աւստրական պաշտական եւ տերութեան դիւաններէր, բաւարական թալալաւական գաղտնի տերութեան դիւաններէր, նմանապէս եւ այլ հիմնարկութիւններէր: Այս գոհումներն որ առաջին անգամ են հրատարակուած, ընդգրկում են աւելի քան կէս դարու չըլնա, (1698—1736 թ.թ.) նրանք բոլորը հաստատուած են ժամանակաշրջական կարգով, որ զգալի կերպով Հնչուացնում է նրանցով օգտութիւնը Գոհումներն իւրեն զանազան է, ուստի, Հայ., լատ., գերմ., քաղ.» (Հայերէն գոհումներն բաց ի պատմականից՝ ունի եւ առանձին լեզուագիտական արժեք, այս պատճառով՝ որ զրկած լինելով իտալիցական եւ ոչ թէ անցեալ դարու սկզբի զրկանական լեզուով, ներկայացնում են

1. Վերջերս պատմութեան այս չըլնի վերաբերեալ երեսացի մի քանի ուխտագրութիւններ ուսերեն լեզուով, որոնց մէջ նշանաւոր տեղ է բռնում, թիւն Համաստալ թայց գեղեցիկ կերպով գրած՝ «Հայեր Ռուսաստանում» Լադարեան ճեմարանի հնգրդիցալ վերատեսուց. Գեորգ Բանասեանի յօդուածը, գեորգալ Պր. Գր. Ջանջանի Հանրահանձն «Եղեցական օգնութեան» ժողովածուի մէջ. (Կր. 513 եւյլն): Նամոթ. Թարգմանի: